

'ש'לש ארצות לחזקה...' – '... גם מה שכתבת בהיא דשלש ארצות לחזקה, שמי שאין מדקדק יקשה על פרש"י ז"ל, – איברא ודאי כי מי שלא למד מעולם פרק 'חזקת' יקשה לו. אבל מי שלמדו ידע מיד דחזקה מכח מחאה קא אתיא, ולא יקשה לו, כי כל הפרק ההוא סובב על זאת הסברא, כדלת תסוב על צירה'. (מתוך שו"ת הריב"ש – שער).

לשון חכמים; פרפראות

'כרכומא דרישקא' – הוא בלשון ישמעאל 'זעפראן'. (פירוש הגאונים לטהרות – כלים טו, ב. וכ"ה בכתבי הרפאה לרמב"ם שהזעפרן הוא הנקרא 'כרכם'. וע"ע ערוך ערך 'רשק'. וראה במצויין בב"ק פא (חוברת יח), שבימיהם היה הכרכום יקר וחשוב).

'אספמיא' – היא ספרד, כפי תרגום 'וגלות ירושלם אשר בספרד' (עובדיה) – די באספמיא. (הערוך)

'בשעת חירום' – אין 'חירום' אלא לשון הרג, כמו 'כל חרם אשר יחרם מן האדם... מות יומת', אבל חירום ממון אינו 'חירום'. (רב האי גאון בספרו 'המקח וממכר' – שער מ. מובא בתשב"ץ ח"ג פו).

(ע"ב) 'אמר רב ענן: לדידי מפרשא לי מיניה דמר שמואל...' – לשון זו מופיעה בכמה מקומות: כתובות נד. פט. ב"מ נא: חולין לה. (ובשני מקומות מופיעים דברי רב ענן: 'לדידי מפרשא לי מיניה דשמואל' (ללא 'מר') – בעירובין צה. ובמו"ק יח. וע"ע בדק"ס).

וכן נמצא בפי רב ענן הכינוי 'מר שמואל' בעוד מקומות: בכתובות סא. גטין מד: ובערכין ו: כט: ובפי עוד חכמים. (לפי ששמואל לא נקרא 'רבי', כמו שאמרו בב"מ פה, לכך קראהו תלמידיו 'מר שמואל'. וכן אתה מוצא באב"י שכשיבר על רבו רבה, אמר 'מר/ שהרי א"א לקורא בשמו, וגם אין מדרך הלשון 'רבי רבה'. ויש לבדוק אם נמצא כינוי זה כלפי חכמים אחרים, בדברי התלמיד על רבו בגוף נסתר).

וכן הרבה מימרות של רב ענן נאמרו בשמו – 'אמר רב ענן אמר שמואל' – עירובין ו: עד: פסחים קא. יבמות פג: צז. ב"מ ע. לעיל יב. שבועות מ: חולין ד: טז: נו. וכן מובאים בתלמוד כמה דברים ומאורעות שהיו עם שמואל ותלמידו רב ענן – ע' כתובות כא. יבמות פג: גטין מה. קדושין כא: לט.

וכן אתה מוצא מאמרים בודדים לרב ענן משמו של רב: בברכות ל: ובשבת יב: וכן בירושלמי מובאים בשם רב ענן שתי מימרות שאמר משם רב: בשבת כא. וביבמות נד.

ועוד כמה מימרות של רב ענן שאמר בסתם, לא בשם רבותיו – בביצה לט: כתובות קיא. ב"מ סה: להלן קכה: ובבכורות נו: ועוד נמצאו בתלמוד כמה מעשים ומאורעות שארעו עמו, וכן כמה בעיות ששאל שעלו ב'תיקו'. ורגיל היה רב ענן בגילוי אליהו – כמובא המעשה בכתובות קו.

(אגב, הביטוי 'לדידי מפרשא לי משמיה...' – רווח במיוחד אצל כמה חכמים – אצל רב ענן בשם שמואל; וכן מר עוקבא בשם שמואל; אצל ר' אבהו בשם ר' יוחנן, ולעתים בשם ר' יוסי בר חנינא; אצל ר' יעקב בשם ר' יוחנן (או רב יהודה); וכן ישנו אצל ר' יצחק בר נחמני בשם ר' יהושע בן לוי, ועוד).

דף לט

'אמר לא תימרו ליה מאי... רב הונא בריה דרב יהושע אמר: כל מילתא דלא רמיא עליה דאיניש...' – כתבו הפוסקים, שהלכה כרב הונא ברדר", שמחאתו מחאה, מפני שמניחים שיגלו את הדבר, על אף

שאמרו שלא יגלו. ונראה לכאורה שחייבים הם לגלות, ואע"פ שאמרו לו שלא יגלו, – כדי להציל את ממונו של המחזיק, שיישמר בשטר.

ואולם נראה, שאם המוחה אמר להם שלא לגלות לשום אדם, כיון שלכל הדעות אינה מחאה, שוב אינם מותרים לגלות, הן משום פרסום גנאי למחזיק ללא צורך, הן משום שאמר להם שלא לגלות. ואין להקשות, מדוע אין זו מחאה ואסור להם לגלות, אדרבה, נתיר להם לגלות כדי להרתיע את המחזיק על שמירת השטר, וממילא תהא זו מחאה? – לא קשה, לפי שהסיבה שאיננה מחאה טובה, לא משום האיסור לגלות, אלא מפני שציוה להם שלא לגלות ואין אדם רגיל לגלות סוד. ולכן גם אם היה מותר להם לגלות, לא יגלו. (כן משמע מדברי הנמו"י. ולולא דבריו היה ניתן לומר טעם אחר; עצם אמירתו שלא לגלות מחאתו לשום אדם, מערערת את אמינותה, גם אם לבסוף יודע הדבר למחזיק. ועוד, אפשר שהמחזיק ששומע שאמר הלה בערעורו שאינו רוצה שיוודע לאיש, אינו נוהר כלל מערעור שכזה).

(ע"ב) 'לשנה הדר אתא למחויי, אמרו ליה: לא צריכת' – הוא סבר שצריך למחות בכל שנה ושנה, כמו שפרש רשב"ם. ואף על פי ששנינו 'חזקת הבתים... שלש שנים' – יש לומר שאף לדעתו די למחות בסוף ג', אלא שאחר שעברו ג' שנים, צריך למחות בכל שנה ושנה.

ואולם מלשון הרשב"ם נראה שאף בתוך ג', אם כבר מיחה, צריך למחות בכל שנה ושנה מעת המחאה הקודמת. (אפשר משום שהחזקה שלאחר מחאה, מקוממת יותר את הבעלים, ולכך באופן טבעי הם מוחים יותר. או משום שאם שותק יותר משנה מאז שמחה, משמע שכבר אינו עומד במחאתו). וצריך עיון. (אמת ליעקב')

'ערער וחזר וערער חזר וערער – אם מחמת טענה ראשונה ערער, אין לו חזקה, ואם לאו, יש לו חזקה' – הרא"ש כתב (שלא כרשב"ם ועוד ראשונים), שגם אם טוען טענה הסותרת לטענתו הראשונה – לא בטלו שתי הטענות מכל וכל, שאין אדם נעשה מוחזק לכפרן אלא בעדים, ויכול לומר טעיתי בטענה הראשונה. ולכך כל שטען שתי טענות סותרות בתוך ג' שנים ראשונות – אין כאן חזקה, כי המחאה האחת לא בטלה.

ואולם אם מזה מחאה שניה לאחר ג' שנים, והיא סותרת לראשונה, הרי ביטל טענתו הקודמת וכאילו הלה החזיק ג' שנים ללא ערעור.

(ור"י בן מגאש הקשה על שיטה זו, הלא המחזיק היה צריך לשמור השטר, שהרי לא ידע שטענתו שקרית. ואפשר שסבר הרא"ש שאף כי יש כאן ריעותא כנגד המחזיק של 'אחוי שטרך', מ"מ אין כאן מחאה, וכסברת ה'קצות' (קמו, א) באופן שלא היה ערעור והטעו את המחזיק שהיה ערעור. (ע' לעיל כט). וכן כתב ב'אילת השחר', ותלה סברת ה'קצות' במחלוקת הראשונים שלפנינו. ויש מקום לחלק בין לא מיחה כלל, ובין מיחה וטוען עתה שטען טענה שאינה אמת, שאפשר שעשה כן כדי לסלק את המחזיק ולהרתיע).

עוד כתב הרא"ש, שזה שאמרו 'ערער וחזר וערער חזר וערער' – לאו דוקא, הוא הדין בשתי טענות בלבד. ולא כדברי המפרשים שבדוקא הוא, שרק בשלש טענות הוחזק בדברי שקר. (שיטה זו, שצריך שלש טענות סותרות – מובאת בשטמ"ק בשם ר"י אבן מגאש).

'מחאה בפני שנים ואין צריך לומר כתובו, מודעא בפני שנים ואצ"ל כתובו' – כתב ב'נמוקי יוסף', שצריך שיכתבו את השטר בנוסח שליחות, שציוה להם בעל הדבר לכתוב, (ואין כאן משום 'מחוי כשקרא', כמוש"כ התוס', שמסתמא דעתו לכך), אבל אם כותבים בסגנון של סיפור דברים, 'שמענו שפלוני מיחה...'. – אין זו עדות, ד'מפיהם' אמר הכתוב, ולא מפי כתבם. ורק כאשר נעשה בשליחותו, הרי זה כשאר שטרות שמועילים, והרי זה ככתבו שלו.

ואף על פי ששאר שטרות נעשים מדעת הצד המתחייב, זהו בדבר שבינו לבין חברו, אבל כאן, במחאה ומודעה, עיקר הדבר תלוי בו. (וע"ע בספר המאור).

(ובקצות החשן (רה, א) כתב, שנראה מדברי הרמ"א לחלק בין מודעה למחאה, שבמודעה אין צריך לכתוב בלשון שליחות, שהרי כותבים שם שמכירים הם באונסו, ובוז לא שייך שליחות, והלא אף הוא אינו נאמן לומר על אונסו. ועל כרחק לומר שבמודעה היא תקנת חכמים מיוחדת לאפשר עדות בשטר. ואם כן שוב אין צריך לכתבה בלשון שליחות. ולכן גם מועילה כתיבת המודעה לאחר הקנין, כמבואר בפוסקים.

וכבר האריכו האחרונים על שיטת הראשונים השונות בדיון 'מפי כתבם', ובהגדרת החילוק בין 'שטר' לעדות בכתב'. וע"ע בספרי רבותינו שבדורות האחרונים, כאן ובכתובות כ, וביבמות לא.

דף מ

'דסתם קנין לכתובה עומד' – בזה יש לפרש את הכתוב 'וזאת לתעודה בישראל... ושלף איש נעלו', שכיון שראו עדים הקנין, יכולים לכתוב שטר, ואין יכול לטעון 'פרעתי' וכו'. נמצא שהקנין הוא התעודה בישראל. (משך חכמה – רות ד, ז).

(ע"ב) 'זהאמר רבא: לא כתבינן מודעה אזביני?...' – רבא לשיטתו שאמר (להלן מה). 'תליוהו זבין זביניה זביני', – אדם שאנסוהו למכור, מכירתו מכירה, לפי שגמר בלבו למכור, ולכן סובר שאין כותבין מודעה על מכר, כי הרצון הסופי שבשעת הקנין, מבטל את כח המודעה. (וכן פרש בעל המאור. וערשב"ם ותוס'). ואמנם, רב הונא, אע"פ שגם הוא סובר (מז:): 'תליוהו זבין זביניה זביני', סובר (מה:): שכותבים מודעה על מכר.

ויש לפרש ששורש מחלוקתם ביסוד סברת 'אגב אונסיה גמר ומקנה' (שם) – האם הכוונה שמחמת יראת האונס אכן הוא מתרצה ברצון גמור ושלם למכירה זו, (אך דוקא בשדה שתם ולא ב'שדה זו', לרבא), ואם כן, בטלה ממילא מודעתו הקודמת. אך אפשר שעדיין הוא אנוס ואין כאן רצון גמור, אלא שמכל מקום מתרצה במעשה המכירה מפני האונס ועושהו, וזה כבר די לחלות הקנין. אך כיון שבאמת אין כאן רצון מושלם, מועילה מודעתו לבטל את הרצון.

(ובזה יש לפרש דברי הרמב"ם, שפסק (מכירה י, א) 'תליוהו זבין זביניה זביני', ומאידך כתב (בהלכות גירושין ב, כ) שגט המעושה בישראל, שנותנו בכפית בית דין, הסיבה שהוא כשר, לפי שמחויב לגרש, אלא שיצרו תוקפו לבטל את מצוותו, ועל ידי הכפיה נכנע יצרו הרע ואין כאן 'אונס'. – והלא גם במכר, שאין שם ענין זה, מועילה כפיה, כנזכר? אלא באור הענין שאע"פ שמועיל במכר, אין זה רצון גמור ושלם, ולגבי גט לא היה מועיל רצון כזה, ולכך צריכים לטעם הנוסף, שבאמת רצונו הפנימי של ישראל לעשות מצוותו). (תדושי הגר"ט – ט – פ).

(הרמב"ן ב'מלחמות השם' הקשה על בעל המאור, מה טעם לחלק בין אנסוהו למכור שדה (סתם), שלא מועילה מודעה לבטלו, ובין גט שמועילה המודעה לבטלו – וע' בב"י חו"מ רה; שו"ת פרי יצחק ח"ב סוס"י נא).

'ולא היא, התם מוכחא מילתא דמחמת אונסא הוא דכתב לה, אבל הכא...' – כתב הר"י בן מגאש: לא אנוס ממש הוא, אלא כאנוס, שאין נקרא 'אונס' לבטל, אלא זה הבא מכפיה חיצונית, אבל אונס הבא מעצמו – אינו אונס לבטל מתנה. ואף כאן, יכול היה לכפות יצרו ולא לשאתה לאשה. אלא שמועילה כאן מתנתו הקודמת לשמש כ'מודעה' בהצטרפות 'קצת אונס'. (וכן דעת הרמב"ם, וכן הובאה שיטה זו בטשו"ע – סוס"י רמב).